

УДК 378.147

О.В. Ревенко,
вихователь,
Херсонський
політехнічний
коледж
Одеського
національного
політехнічного
університету

В.О. Гурба,
випускник,
Херсонський
політехнічний
коледж
Одеського
національного
політехнічного
університету

МОЯ МАЛА БАТЬКІВЩИНА (ХЕРСОН – СТОЛИЦЯ ТАВРІЙСЬКОГО КРАЮ)

О.В. Ревенко, В.О. Гурба. Моя мала Батьківщина (Херсон – столиця Таврійського краю). В статті подається короткий історичний опис заснування м. Херсона та портретні характеристики історичних діячів, які зробили свій внесок в історію міста.

O.V. Revenko, V.O. Gurba. My small Motherland (Kherson – is the capital of Tavriya region). This paper provides a brief historical description of the founding of Kherson and features portraits of historical figures who have contributed to the city's history.

Вступ. Великий, складний шлях пройшла Херсонщина за роки свого становлення. Давня й героїчна її історія. На землях Херсонщини, у пониззях Дніпра-Славутича, тривалий час точилася жорстока боротьба проти загарбників. Остаточне визволення краю від ворожого панування відбулося наприкінці XVIII ст. З того часу розпочався економічний, культурний, господарський розвиток краю. Будувалися міста та розвивалася торгівля.

Херсон розташований на правому березі Дніпра. Місто ділиться на три адміністративні райони - Дніпровський, Комсомольський, Суворовський; займає площу 71 км². Місто має 553 проспекти та вулиці загальною довжиною 647 км.

Матеріали дослідження. Територія сучасного Херсона була заселена з давніх часів. Виявлені в різних районах міста поховання та речові знахідки свідчать про перебування тут людини вже в епоху міді та бронзи.

У IV-V ст. до н.е. територією, на якій розташовано сучасний Херсон, кочували скіфи, а на рубежі нашої ери - сармати. Пізніше, в період Київської Русі (IX-XII ст.) по Дніпру, повз майбутнє місто, проходив шлях «із варяг у греки», який слов'яни використовували в торгових цілях. На Великому Потьомкінському Острові було слов'янське поселення .

У 1737 р. на місці нинішнього Херсона з'явилося російське укріплення Александр-Шанц, побудоване в ході російсько-турецької війни

1735-1739 рр. Під час іншої російсько-турецької війни (1768-1774) в Александр-Шанці розмішувалося до 100 кіннотників. Після цієї довгої війни був підписаний Кучук-Кайнарджийський договір, за яким Росія отримала вихід до Чорного моря. До неї відійшли землі між Дніпром і Південним Бугом. Проте становище тут залишалося вкрай напруженим - були потрібні термінові заходи для зміцнення безпеки південних кордонів країни.

18 червня 1778 р. Катерина II видала наказ Новоросійському генерал-губернатору Г.О.Потьомкіну (російський державний і військовий діяч, дипломат, генерал-фельдмаршал (з 1784), в якому наказувала знайти в гирлі Дніпра місце для будівництва гавані й верфі та найменувати це місце Херсоном. Так було засновано місто, назване іменем давньогрецької колонії Херсонес (в середні віки - Херсон), яке відіграло у свій час значну роль в історичному розвитку Північного Причорномор'я: **«Место сие повеливаем назвать Херсоном».**

Рис.1. Засновник міста Херсона – Г.О. Потьомкін.

Рис.2. Один із засновників і будівників Херсона генерал І.А. Ганнібал

І.А. Ганнібал. 25 липня 1778 р. головним будівничим «новозаводимого на Дніпре при урочище Александровском Шанце города Херсона с надлежащими укреплениями, и в оном верфи и адмиралтейства» був призначений генерал-цейхмейстер І.А.Ганнібал. Через декілька місяців він повідомляв, що 19 жовтня закладено фортецю і місто, а також два корабельні еллінга.

Основний тягар робіт щодо спорудження фортеці ліг на війська місцевого гарнізону. У 1787 р. тут розмішувалося 8 полків і 12 майстрових рот. До Херсона з Петербурга та Олонецької губернії прибуло близько 1000 корабельних теслярів. Поряд з вільнонайманими робітниками працювало багато каторжан.

Будівельникам доводилося споруджувати фортецю і місто у надзвичайно складних умовах. Болотний ґрунт, незвичне вологе повітря, неякісна вода та їжа, відсутність пристосованого житла призводили до важких захворювань.

О.В. Суворов. 1787 р. до Херсона приїхав О.В. Суворов. Під його командуванням війська Херсонського корпусу повинні були обороняти Херсонсько-Кінбурнський район. О.В. Суворов оглянув район майбутніх військових дій, у тому числі Херсонську фортецю, підступи до міста та вжив заходи щодо їх укріплення. Досвідчений полководець та стратег Суворов підготував фортецю до оборонних дій і отримав перемогу над турками у битві під Кінбурном, за що був нагороджений орденом Андрія Первозванного. Після війни, в 1792 р. О.В.Суворов був призначений начальником військ Катеринославського намісництва. Свою штаб-квартиру він розмістив у Херсоні та продовжував удосконалення укріплень цього стратегічного району. Наприкінці 1794 р. Суворов був переведений в інший район Російської імперії.

Рис.3. Полководець
О.В. Суворов

На вулиці міста, названій іменем великого полководця, зберігся будинок початку 80-х років XVIII ст. (№ 1а), в якому Суворов мешкав у 1792-1794 рр. На ній же встановлено пам'ятний бюст полководця, біля якого завжди багато туристів.

Рис.4. Адмірал
Ф.Ф. Ушаков

Ф.Ф. Ушаков. Разом з Херсонською фортецею піднімались вгору мачти перших кораблів, будівництво яких здійснювалося під керівництвом Федора Федоровича Ушакова. 1783 р. сюди прибули з Балтики моряки, з яких мали комплектувати екіпажі кораблів. У цей час у місті спалахнула епідемія чуми.

Ф.Ф.Ушаков доклав багато сил і енергії, щоб припинити спалах тяжкої хвороби. У 1784 р. епідемію було ліквідовано. Восени того ж року судна, побудовані в Херсоні, перебазувалися у Севастополь. Відбув туди і «Святий Павло» під командуванням Ушакова, тоді вже капітана I рангу.

За військово-стратегічними традиціями в першу чергу споруджували фортецю та адміралтейство. На плані Херсона, який склав інженер-полковник Герман, показані майбутні фортеця та адміралтейство, в західній частині яко-го нанесенні «развалины Александровского Шанца». По обидва боки фортеці в прибережній частині умовно окреслені території, обмежені «линіями для форштадтов», «землянки для полков и для различных команд».

Через півроку була закладена верф, на якій у травні 1779 р. почали будувати корабель «Слава Екатерины» - первісток майбутнього Чорноморсько-го флоту.

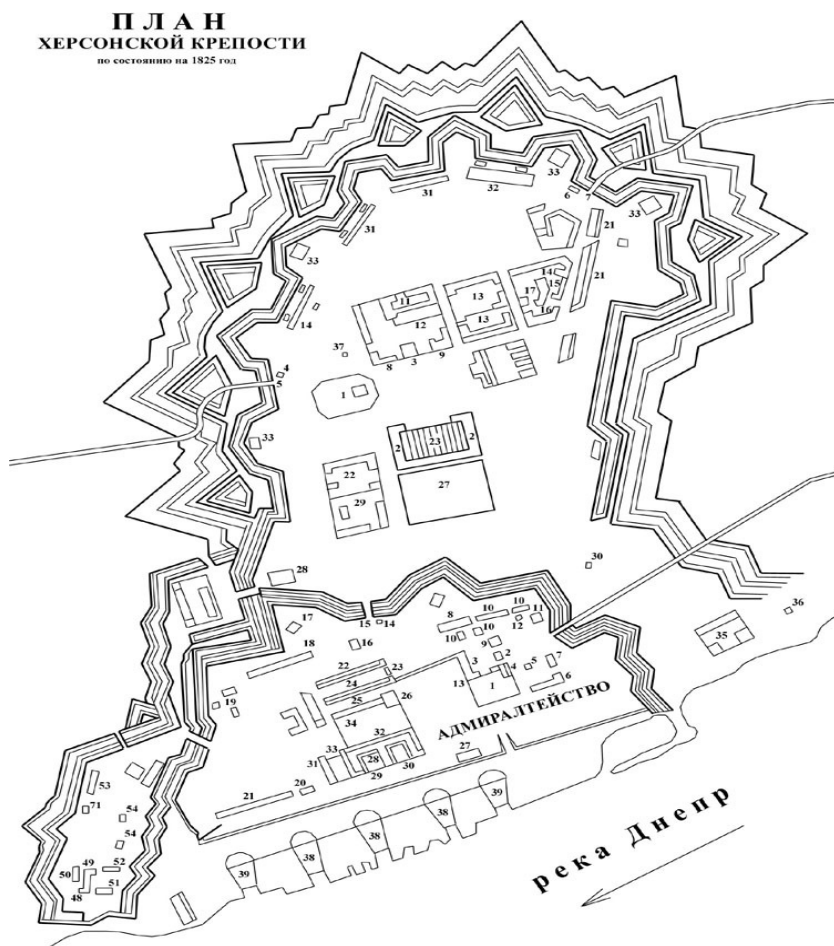

Рис.5. План Херсонської фортеці

Це і є Херсонська фортеця або перші контури майбутнього міста. «Кое-что осталось от старого Херсона, и хочется эту уютную старину запечатлеть, так как пройдет еще несколько лет – исчезнет и она... Нужно напомнить о том, что было, описать то, что есть ...» – так писав на початку минулого століття відомий краєзнавець і бібліофіл Сергій Сільвановський.

Історія воріт фортеці

Потрапити до фортеці можна було через двоє воріт – Очаківські та Московські, які залишились до нашого часу. За виглядом та величавими розмірами вони нагадують давньоримські тріумфальні арки.

Рис. 6. Московські ворота

Як і у будь-якому місті, яке повне людей, тут змінюються покоління, нові люди та долі приходять на зміну старим, але вулиці пам'ятають все. То ж давайте і ми заглянемо у їх спогади.

Вулиця Перекопська

Вона знаходиться в Суворовському і Дніпровському районах, з'єднує проспект Ушакова з Кіндійським шосе. На цій вулиці, біля валів фортеці кінця XVII ст., знайдено поховання епохи бронзи.

У 80-х рр. XVII ст. на місці нинішньої Перекопської вулиці стояли солдатські казарми і землянки. План міста 1792 р. фіксує, що на схід від фортеці знаходились чотири квартали «обивательських споруд».

До середини XIX ст. довжина вулиці, що отримала назву Базарної, збільшилася вдвічі; на початку XX ст. тут нараховувалося 13 кварталів. Подальшому збільшенню вулиці в західному напрямку перешкоджали вали колишньої фортеці, тому в 1907 р. почалося їх нівелірування, яке продовжувалося до 1918 р. Сучасну назву вулиця отримала у 1927 р., але остаточно вона закріпилася після Великої Вітчизняної війни. Вона межує з парком імені Ленінського комсомолу.

Далі за маршрутом - Дім офіцерів та стадіони «Спартак» і «Кристал». Навпроти останнього знаходиться будівля кіноконцертного залу «Ювілейний».

Рис. 7. Херсонський арсенал

Неподалік розташовані пам'ятники кінця XVII ст. – дві споруди арсеналу Херсонської фортеці, побудовані в стилі класицизму за проектом архітектора Ванрізанні. «Збройна палата в Херсоні» була закладена 8 серпня 1784 р., про що свідчить напис на мідній закладній плиті. Фасади цих споруд з шестиколонними портиками тосканського ордену і вінчаючими їх фронтонами виходять на вул. Перекопську, раніше між будівлями був в'їзд в арсенал.

В 1905 р. споруду колишнього арсеналу пристосували під каторжну буцегарню.

Східний корпус будівлі з 1959 р. займає телецентр. Навпроти, через дорогу, виситься 157-метрова телебашта, збудована в 1958 р. Біля телецентру зі сходу розмістилася нова споруда - радіоцентр обласного комітету з телебачення і радіомовлення.

Далі можемо побачити Катерининський собор – пам'ятник архітектури, творіння великого майстра Н.Е.Старова. Будувався собор з 1786р. На його території знаходиться могила князя Г.О.Потьомкіна.

На Перекопській є будинок №18, на якому розміщені дві меморіальні дошки.

Рис.8. Катерининський собор

У 1903 р. у ньому зупинявся письменник і революційний демократ М.М.Коцюбинський. А з 1905 по 1937 рр. тут жив український поет і прозаїк М.Ф.Чернявський.

Ближче до Дніпра, у буд. № 164, з 1977 р. розміщується найстаріше в регіоні медичне училище.

Навпроти будинку № 171 в 1965 р. встановлено гранітний пам'ятник 295-ій стрілецькій і 49-ій гвардійській херсонським дивізіям.

На території Херсонського консервного комбіната, що знаходиться на цій же вулиці, 1975 р. встановлено пам'ятник з іменами 51 робітника підприємства, які загинули на фронтах Великої Вітчизняної війни.

Проспект Ушакова

Проспект знаходиться в Суворовському районі і з'днує берег Дніпра із залізничним вокзалом. Забудова магістралі йшла з півдня на північ. У XIX ст. проспект мав іншу назву - вул. Поштова. Згодом вулиця стала називатися Говардовською, однак за традицією навіть в офіційних документах іще довго звалася Поштовою.

З 1947 р. – це проспект, що носить ім'я прославленого адмірала Ф.Ф.Ушакова. Магістраль до кінця сформувалася в 50 - 70-х рр. XX ст.

На території проспекту знайдено сарматське поховання доби перших віків до нашої ери.

На розі просп. Ушакова і вул. Перекопської на початку XIX ст. стояла одноповерхова будівля морехідного училища, яке у 1920 р. стало технікумом. 11 років потому був збудований 3-поверховий корпус, спалений гітлерівцями в часи війни. В 1944 р. морехідне училище в Херсоні відродилося, для нього в 1953 р. була збудована перша будівля.

Своєрідним учбовим класом для курсантів училища був тримачтовий парусно-моторний барк «Товарищ», на якому вони проходили практику.

Барк – учасник багатьох радянських фільмів, таких як «Алые паруса», «Капитан Немо».

На проспекті Ушакова в 1967 р. встановлено пом'ятник адміралу Ф.Ф.Ушакову.

Завершимо спогад біля пам'ятника англійському громадському діячу і гуманісту Джону Говарду, який прибув до Херсона у жовтні 1789 р. під час російсько-турецької війни. Лікар-практик, він безкоштовно лікував міщан від тифу. Захворів і помер у січні 1790р. На його могилі у 1818-1820 рр. встановлено обеліск «Сонячний годинник» за проектом архітектора В.П.Стасова.

Вулиця 40 років Жовтня

Знаходиться в Суворовському і Дніпровському районах і з'єднує вулиці 295-ї Херсонської дивізії і Поповича. Магістраль почала формуватися у другій половині XIX ст., отримавши назву Бериславської, оскільки в її кінці починалася дорога на місто Берислав. Сучасну назву вулиця отримала в 1957р. на честь 40-річчя Великої Жовтневої революції 1917 р.

У 50 – 60-х рр. XX ст. тут вирости 5-ти поверхові будинки. До цього на вулиці розміщувалися індивідуальні будівлі, що межували з городами і пустками. З кінця 60-х років вулиця 40 років Жовтня стала вулицею студентів.

У 1966 р. тут були збудовані навчальний корпус (№ 23) і гуртожиток (№ 21) машинобудівного технікуму (нині Херсонський політехнічний коледж Одеського національного політехнічного університету).

В 1978 р. завершилося будівництво нових навчальних корпусів Херсонського педагогічного інституту ім. Н. К. Крупської (буд. № 27) (нині Херсонський державний університет). Крім аудиторного, ХДУ володіє лабораторним корпусом, обчислюваним центром; через дорогу знаходиться 9-ти поверховий гуртожиток.

Висновки. Йдуть роки. Місто росте і розширює свої кордони. Будівництво ведеться за сучасними технологіями, що дає можливість значно збільшувати житлові площі.

Як і жителі інших міст нашої країни, херсонці дбайливо зберігають пам'ять про тих, хто залишив слід в історії рідного міста - їх іменами названі вулиці і проспекти, парки та сквери. На їх честь встановлюють пам'ятники, меморіальні дошки. У назвах вулиць відображена більш ніж двохсотлітня історія міста. Це - вулиця Суворова та проспект Ушакова, вулиці Т. Шевченка, Шолом-Алейхема, Пушкінська, Д. Бедного, В. Маяков-

ського, Комунарів, Радянська, Іллі Кулика, генерала Видригана, проспектів 200 років Херсона та адмірала Сенявіна, вулиць Покришева і академіка Тарле, Івана Вазова, Димитрова, вулиці Потьомкінська (К.Маркса), Соборна та Грецька (вул.Леніна) .

Кожна вулиця, кожна площа - це визначна рисочка в образі міста. Є серед них і такі, які можуть розповісти про головні моменти у розбудові міста. Саме вони, вулиці Херсона, пам'ятають минуле і знають сьогодення.

Література

1. Афанасьєв-Чужбинський, О. С. Подорож у Південну Росію [Текст] / Олександр Степанович Афанасьєв-Чужбинський. - Т. 1. - СПб, 1863. – 248 с.
2. Маркевич, М. А. Історія Малоросії (Записки Полуботка) [Текст] / Микола Андрійович Маркевич. - М., 1842. – С. 45.
3. Горшкевич, В.И. Летопись музея Херсона за 1909-1910 гг. [Текст]. - Херсон, 1910. – 20 с.
4. Костюк, Л. І., Ракович, В. Ф., Ратнер, І. Д. Херсон. Вулиці пам'ятають: Путівник [Текст].- Сімферополь: Таврія, 1987. – 112 с., 16 л. іл.

Надійшла до редакції 04.01.2016